

Årsrapport om IMDis arbeid mot tvangsekteskap 2010

Innhold

Innledning	3
Art og omfang av enkeltsaker – færre saker til MR og IR	3
Sterk økning i Kompetanseteamets saker	5
Faggrupper og fokusområder i 2010	6
Ekstrem kontroll	6
Kjønnforskjeller og gutters rolle	7
Gjennomførte tvangsekteskap og religiøse avtaler om ekteskap.....	7
Samarbeid i enkeltsaker	9
Saker fra ulike land og områder	9
Det forebyggende arbeidet	10
Rutiner i arbeid mot tvangsekteskap	10
Hjelp til hjemreise	11
Forebyggende prosjekter og tiltak.....	11
Arbeid med informasjon og kompetanseheving.....	14
Konklusjon	16

ISBN: 978-82-8246-072-9 (kun elektronisk)

Innledning

Denne årsrapporten fra IMDis Forebyggingsenhet oppsummerer de erfaringene og den kunnskapen som minoritetsrådgiverne (MR) og integreringsrådgiverne (IR) har opparbeidet gjennom sitt virke ved skoler og utenriksstasjoner. Rapporten redegjør også i korte trekk for virksomheten til Kompetanseteam mot tvangsekteskap.

Siden oppstart av prosjektet i 2008 har IMDis rådgivere og Kompetanseteamet mot tvangsekteskap (KT) rapportert fire ganger i året på sitt arbeid med enkeltsaker. Vi presenterer her tallene for 2010 fordelt på kategori, kjønn, alder og landbakgrunn, og sammenlikner med 2009: Har det funnet sted endringer? Hvordan kan dette eventuelt forklares?

I 2010 har vi rettet søkelyset mot noen utvalgte problemområder/fokusområder i arbeidet mot tvangsekteskap. Det gjelder fenomenet ekstrem kontroll, saker om gjennomført tvangsekteskap, kjønnsforskjeller og gutters rolle, tverrfaglig samarbeid i tvangsekteskapsaker, og erfaringer med saker fra bestemte land og områder. Dette arbeidet sammenfattes i korte trekk. Vi gjør også rede for det forebyggende arbeidet som har vært gjennomført i regi av minoritetsrådgivere (MR) og integreringsrådgivere (IR), herunder arbeidet med informasjon og kompetanseheving, rutineimplementering og tiltak på skoler og utenriksstasjoner.

Art og omfang av enkeltsaker – færre saker til MR og IR

Fra 2009 til 2010 har det vært en nedgang i antall saker til MRer og IRer, fra 439 til 373. Tallene gjelder for nye saker. Kategori registreres kun én gang, når saken er ny. Utviklingen i en sak fra for eksempel mindre til mer alvorlig, registreres ikke. Generell informasjon om prosess, utvikling og sammenhengen i saker som MR og IR jobber med, innhentes og dokumenteres i faggrupper og gjennom egne intervjuundersøkelser. Disse erfaringene dokumenteres i egne erfaringsnotater. Tabellen under viser hvordan nye saker til MR og IR fordeler seg på ulike sakstyper.

Sakstyper	MR/IR	
	2009	2010
Gjennomført tvangsekteskap	25	23
Frykt for tvangsekteskap	129	92
Etterlatt i utlandet	39	48
Frykt for å etterlates i utlandet	44	29
Trusler/vold	70	67
Ekstrem kontroll	122	110
Annet (bigami, proformaekteskap, kjønnslemlestelse oa)	9	4
Totalt	438	373

MR/IR saker har totalt sett blitt færre sammenlignet med 2009, men det er liten endring i hvordan sakene fordeler seg på sakstype (kategori). Fordelingen over/under 18 år har vært relativt jevn, men siste halvår har det vært en forskyvning mot en større andel over 18 år. Samlet utgjør saker som gjelder de over 18 år 55 % i 2010. Antall saker til MR/IR om gjennomført tvangsekteskap var færre siste halvår, men totalt utgjør disse 6 % av alle saker i 2010, som er det samme som i 2009. MR/IRs andel saker om ekstrem kontroll holder seg høyt (30 %), mot 3 % i Kompetanseteamet. Tallene forsterker hypotesen fremmet i 2009, at minoritetsrådgiverordningen er et viktig lavterskeltilbud som gjør at elever i faresonen fanges opp tidligere.

Kompetanseteamets mandat er først og fremst å gi råd og veiledning til førstelinjetjenesten i konkrete saker. Enkeltpersoner som tar kontakt med teamet for råd og veiledning kan være arbeidskolleger, arbeidsgivere, venner, familie eller personen selv. Personer som selv tar kontakt med teamet har alle vært over 18 år.

Mulige årsaker til nedgangen i antall MR-IR saker

Det er vanskelig å stadfeste hvorfor det er en nedgang i antall saker. Tilbakemeldinger fra MR og IR på en spørreundersøkelse om mulige årsaker til nedgangen i antall saker, viser at dette kan være uttrykk for at skolenes egne ansatte og ansatte ved utenriksstasjonene har kompetanse og virkemidler som gjør at de i større grad tar sakene selv enn tidligere. IMDi har i 2010 hatt et sterkt fokus på forankring og overføring av kompetanse for å gjøre tjenestestedene i stand til dette.

På noen skoler har det vært forandring i elevsammensetningen, slik at antallet minoritets elever har gått ned. MR og IR mener at dette kan ha bidratt til færre saker. Noe av nedgangen kan også skyldes at flere MR har gått ut i permisjon og blitt erstattet av vikarer, noe som kan ha skapt diskontinuitet i arbeidet. En endring i MR og IR sin måte å arbeide på kan også være en forklaring. For enkelte MR og IR har innsatsen i større grad vært rettet mot det forebyggende arbeidet og arbeidet på systemnivå enn tidligere. Av de foreslåtte forklaringene i spørreundersøkelsen er dette den flest MR og IR sier seg enige i. Flere mener at nedgangen er tilfeldig, og at antall saker vil variere fra år til år. Andre kommer med alternative forklaringer, som at elevene har blitt reddere for å søke hjelp fordi det kan få så store konsekvenser for dem selv og for familien. MR og IR sine forebyggende tiltak kan også ha bidratt til færre saker, for eksempel ved at ungdommene har fått mer bevissthet om sin egen situasjon, har kunnskap om sine rettigheter og er blitt styrket i sin evne til å ta opp sensitive tema med sine foreldre.

Flest med bakgrunn fra Irak

Ser vi på hvordan sakene fordeler seg i forhold til landbakgrunn er det en sterk nedgang i antall personer med bakgrunn fra Pakistan som henvender seg til MR og IR, fra 108 i 2009 til 67 i 2010. Dermed er ikke Pakistan lenger det landet med flest saker, som i 2009. I 2010 er det personer med bakgrunn fra Irak som utgjør de fleste sakene. Hva dette skyldes er uklart, men én hypotese er at økt bevissthet og kunnskap i det pakistanske miljøet i Norge, om at tvangsekteskap er forbudt og er en form for vold som skader deres ungdommer, kan ha bidratt til at færre er utsatt for dette. Det motsatte kan også være tilfelle; at ungdommene holdes strengere og ikke får mulighet til å søke råd/hjelp, for eksempel på reiser til Pakistan.

Sterk økning i Kompetanseteamets saker

I motsetning til MR og IR har Kompetanseteamet¹ hatt en økning i antall saker, slik det fremgår av tabellen under. IMDIs tolkning er at økningen har sammenheng med at stadig flere ansatte i førstelinjen har kunnskap om og dermed oppmerksomhet rundt tvangsekteskapsproblematikk og kjenner til og benytter muligheten til å rådføre seg med Kompetanseteamet. De fleste henvendelsene til kompetanseteamet omhandler gjennomført tvangsekteskap eller frykt for tvangsekteskap. I de fleste av disse sakene forekommer det også vold og trusler.

Sakstype	Totalt 2008	Totalt 2009	Totalt 2010
Gjennomført TVE	50	46	73
Frykt for TVE	91	73	114
Etterlatt i utlandet	10*	17	36
Frykt for å bli etterlatt i utlandet	-	26	45
Trusler/vold	44	77	78
Ekstrem kontroll	18	19	10
Annet**	35	18	22
Totalt	248	276	382

* Det ble ikke skilt mellom 'frykt for' og 'etterlatt' i utlandet i 2008.

**Kategorien 'annet' handler om proformaekteskap, bigami, barnebortføringer m.m.

Med en økning fra 17 til 36, er kompetanseteamets saker om personer etterlatt i utlandet mer enn fordoblet fra 2009. Vi kan likevel ikke si at dette problemet har blitt mye større enn tidligere, fordi det også har vært en sterk økning i andre typer saker. Dette gjelder gjennomgående: Sammenliknet med 2009 er det relativt små endringer i hvordan sakene fordeler seg på kategori. 19 % av sakene gjelder gjennomført tvangsekteskap. 59 % gjelder personer over 18 år.

Den største endringen gjelder fordeling på kjønn, med en økning i "gutt saker" fra 18 % i 2009 til 22 % i 2010. Økningen kan være et uttrykk for at gutters terskel for å søke råd er blitt lavere enn tidligere. Det kan også ha sammenheng med økt bevissthet om egne rettigheter og muligheten for å få hjelp.

Kompetanseteamet har opplevd en fordobling av henvendelser som gjelder personer med psykisk nedsatt funksjonsevne i 2010 i forhold til tidligere år. Alle henvendelsene gjelder saker hvor den som har nedsatt psykisk funksjonsevne er herboende og hvor det er planlagt eller gjennomført ekteskap med person bosatt i utland.

¹ Totalt 1343 saker er håndtert av Kompetanseteamet siden oppstart i november 2004.

Faggrupper og fokusområder i 2010

Ekstrem kontroll

Det er en glidende overgang mellom autoritær/streng oppdragelse på den ene side og ekstrem kontroll på den annen, - og det kan være vanskelig å vurdere hva vi står overfor i møte med ungdommer som forteller om sitt forhold til foreldre og storfamilie. Ekstrem kontroll er med andre ord et noe uklart begrep, samtidig som problematikk knyttet til ekstrem kontroll er det som forekommer oftest i sakene til MR og IR.²

Intervjuer av MR om til sammen 20 saker om ekstrem kontroll³ viser at ære og hensynet til familiens rykte i miljøet er hovedmotiv for å kontrollere ungdommene i ca. halvparten av sakene. Foreldrenes frykt for ungdommens "fornorsking" oppgis som hovedgrunn i seks av sakene. I kun to av sakene er planlagt giftemål oppgitt som hovedgrunn. I to av sakene oppgis psykiske problemer hos kontrolløren som hovedårsak for at ungdommen ble utsatt for kontroll.

Mistanke om, frykt for eller rykte om kontakt med det annet kjønn går igjen som et viktig moment i sakene. Kjæresteforhold blir ikke akseptert i noen av familiene, som for øvrig skårer generelt lavt på sentrale sosioøkonomiske faktorer⁴, og preges med få unntak av å være tradisjonelle, konservative og religiøst praktiserende.

Undersøkelsen gir ikke grunnlag for å si noe om sammenheng mellom ekstrem kontroll nå, og fremtidig innflytelse over valg av ektefelle. IMDi vurderer det imidlertid som svært lite sannsynlig at en person som gjennom oppveksten utsettes for ekstrem kontroll, senere skal kunne velge ektefelle uten elementer av press og/eller tvang. Det motsatte kan derimot være tilfelle. I flere av IMDis saker kommer foreldrenes gifteplaner som en stor overraskelse. Personene dette angår har opplevd frihet når det gjelder klær, venner og fritid. De har sett på sine foreldre som lite autoritære, frem til de opplever at egne innsigelser mot ekteskapet medfører sterke negative reaksjoner og represalier fra foreldrene.

I saker om ekstrem kontroll preget av psykisk og fysisk vold har MR henvist til barnevern og politi, som på sin side har fulgt opp. I mange av sakene er imidlertid kontrollen mindre alvorlig, og åpner for forebyggende tiltak. Flere av disse er beskrevet i kapittelet om "Forebyggende arbeid". Et eget FOU-prosjekt er for øvrig initiert for å se nærmere på det handlingsrommet som man ofte har i saker om ekstrem kontroll, hvilke muligheter og begrensinger det er for å gå i dialog med familien i denne typen saker, for å hindre en konflikteskalering og brudd mellom ungdommen og hans/hennes familie. Resultatene vil foreligge i 2011.

² Definisjon: Begrepet "ekstrem kontroll" betegner en kvalitativt annerledes situasjon enn den man tenker på med "strenghet" eller tydelig grensesetting. Ekstrem kontroll innebærer brudd på den enkeltes grunnleggende rett til selvbestemmelse og bevegelsesfrihet (i henhold til alder og modenhet), og gjennomføres ofte ved hjelp av vold eller trusler om dette.

³ MR og IR hadde til sammen 110 saker om ekstrem kontroll i 2010. Disse 20 sakene kom med i undersøkelsen fordi dette var saker som var kommet til de MRene som hadde flest saker i kategorien ekstrem kontroll, og følgelig mest erfaring med denne typen saker.

⁴ Vi vet likevel fra gjennomgang av andre saker at problematikken også gjelder ressurssterke familier.

Kompetanseteamet har få henvendelser som gjelder problemer med ekstrem kontroll alene. Men ekstrem kontroll er ofte et element i saker som gjelder frykt for tvangsekteskap eller frykt for å bli etterlatt i utland.

Kjønnsforskjeller og gutters rolle

IMDi har erfart at gutter kan selv være offer i tvangsekteskapsaker, eller de kan ha den motsatte rollen: som den som utfører ekstrem kontroll, utøver trusler eller vold mot søstre eller andre familiemedlemmer, eller de kan være kjæreste til den utsatte jente. I noen saker har guttene rolle som støttespillere, dvs. at de tar avstand fra, og/eller hjelper søstre eller andre, som er utsatt for æresrelatert kontroll/vold.

I saker for perioden 2-4 kvartal 2010 der jenter har henvendt seg til MR eller IR har det fremgått at brødre eller andre gutter har hatt rollen som kontrollører i 36 saker, som overgripere (utøver fysisk og/eller psykisk vold) i 16 saker og som støttespillere i 8 saker. I saker der guttene selv har henvendt seg til MR eller IR har de oppgitt at de utøver kontroll overfor søstre eller andre i 2 saker, mens de har søkt råd/hjelp for sin rolle som overgripere i 3 saker.⁵

I 2010 gjennomførte ISF, på oppdrag fra IMDi, en kvalitativ studie blant gutter i alderen 16-23 år med minoritetsbakgrunn, fra land og kulturområder med høy forekomst av tvangsekteskap. Kunnskapsambisjonen i dette FOU prosjektet kan defineres som: Hvordan kan gutter og unge menn være berørt av problemer som tvangsekteskap, autoritær oppdragelse, kontroll og æresrelatert vold i nære relasjoner? Berørt sikter her til selv å være utsatt for eller være med på å utsette andre for slike problemer. Rollene som sønn, bror og kjæreste er sentrale. ISF-rapporten heter: "Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll".

Kompetanseteam mot tvangsekteskap opplever en økning i saker som gjelder gutter og menn. Flere henvendelser gjelder menn som melder fra at de har blitt giftet bort under press og mot sin egen vilje. En del henvendelser gjelder gutter som utsettes for vold og trusler fra familie/nettverk til kjærester fordi kjærestens familie ikke aksepterer forholdet.

Gjennomførte tvangsekteskap og religiøse avtaler om ekteskap

IMDis erfaring er at aldersgrensen for ekteskap, som i de fleste land er 18 år, i mange tilfeller ikke respekteres. Dette innebærer også manglende respekt for norsk lov. Mange familier anser den offentlige godkjenningen/registreringen av religiøse avtaler om ekteskap kun som en formalitet som ikke hindrer paret i å leve som gifte før de har nådd lovlig ekteskapsalder. MR/IR sine svar på en spørreundersøkelse om til sammen 23 saker om gjennomført tvangsekteskap viser at flertallet ble inngått i foreldrenes opprinnelsesland. I over halvparten av de 23 sakene var avtaler om ekteskap inngått mens personen var under 18 år. Etter norsk barnelov er det ikke tillatt for foreldre å inngå avtaler for sine barn (under 18 år).

Utfordringen er at selv om de mindreårige offisielt og juridisk sett ikke er gift, så er de det i praksis, altså i egen og slektingers bevissthet, og i resten av miljøets øyne. IMDis erfaring er at disse religiøse avtalene om ekteskap ofte omtales som "forlovelse" ved spørsmål til familien, mens den utsatte selv opplever det som en bindende

⁵ Data fordelt på kjønn ble innhentet fra og med 2. kvartal 2010.

ekteskapsavtale. Kompetanseteam mot tvangsekteskap har også erfart at personer over 18 år er blitt tvangsgiftet på denne måten i Norge. I disse sakene, som i sakene med mindreårige, har religiøse personer uten vigselfrett stått for de ulovlige vielsene. Personene det inngås avtale for kjenner ofte ikke navnet på "vigsleren", og har ikke tilgang til papirer på avtalen. Noen forteller at de tror personen som har ledet seremonien har vært hentet inn fra utlandet. Hittil har myndighetene ikke identifisert hvem det er som står bak disse ulovlige vielsene.

I 2010 ble det tatt ut tiltale mot flere familiemedlemmer i forbindelse med en svært alvorlig sak der en nå 16 år gammel jente skal ha blitt tvangsgiftet til sin fetter da hun var 13 år. I denne saken var minoritetsrådgiver ved den skolen der jenta var elev sentral i prosessen med å få saken meldt til barnevern og politi. Den ulovlige "vielsen" skal ha funnet sted i Norge med en imam og to vitner til stede. Ingen av disse er pågrepet i saken som kommer opp for retten i 2011.

IMDis erfaring er at de fleste ungdommer ikke ønsker å bryte helt med sine familier, og at mange også drar tilbake til familien, noen ganger som følge av sterkt press, eller fordi situasjonen blir for vanskelig å håndtere. Etter et brudd hvor en har å gjøre med tap av ære, er dette ikke nødvendigvis en god løsning da dette kan innebære en sikkerhetsrisiko for den utsatte og føre til at nye overgrep blir begått. Gjennom Drammensprosjektet *Vold i nære relasjoner – æresrelatert vold* har det vært jobbet mye med dialog som metode for å forebygge tvangsekteskap og annen æresrelatert vold. Dialogarbeidet har foregått i regi av politi og barnevern, og også med involvering fra minoritetsrådgiverne i Drammen. I en del saker har man gjennom å gå i dialog med de involverte klart å få den religiøse avtalen om ekteskap oppløst. Erfaringene fra dette arbeidet er at det bidrar til å gjøre en fremtidig gjenforening med familien lettere. Lærdommen fra disse sakene er at den beste løsningen ikke alltid er straffeforfølgelse av foreldrene/familiene, men å få oppløst avtalen mellom familiene på en måte som alle parter kan leve med.

Det er avdekket et behov for en mer systematisk dokumentasjon både av det dialogarbeidet som har vært gjort i regi av Drammensprosjektet og andre steder. Arbeidet med et FOU prosjekt for å se nærmere på dialog som metode i arbeidet mot tvangsekteskap og andre former for æresrelatert vold ble initiert i 2010. Prosjektet vil gjennomføres i 2011.

Kompetanseteamets erfaringer er at de fleste som tar kontakt med førstelinjen eller direkte med teamet ønsker hjelp til å komme ut av en vanskelig situasjon, men er samtidig redde for hva som vil skje hvis familien involveres, eller nære familiemedlemmer straffeforfølges. De er redde for at involvering vil bety brudd med, eller utstøtelse fra, familien. En del velger å flytte ut og bryte med familien i en periode. Kompetanseteamets erfaringer gjennom det nasjonale bo – og støttetilbudet til unge over 18 år viser betydningen av at de som velger å bryte med familien får en god oppfølging. De fleste som har benyttet seg av det nasjonale bo- og støttetilbudet flytter for seg selv etter endt opphold i botilbudet. Mange oppretter etter hvert kontakt med familien igjen. Noen få flytter tilbake til foreldrene.

Kompetanseteamet ser viktigheten av at gjenopprettelse av kontakt med familien baseres på dialog og klare avtaler, og oppmuntrer til at dette skjer gjennom familievernkontor, politi eller andre aktører i førstelinjen. Kompetanseteamet har også samarbeidet med *Røde Kors – telefonen mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse*, som

gjennom sitt dialogarbeid har vært kontaktledd mellom familien og den unge under og etter opphold i botilbudet.

Samarbeid i enkeltsaker

IMDis erfaring er at mange barn og unge kunne vært hjulpet på en bedre måte hvis familiene hadde fått hjelp tidligere og innsatsen fra de ulike hjelpeinstansene hadde vært bedre koordinert. I en enkeltsak som dreier seg om tvang, kontroll og vold vil det være de instansene som har et lovverk å jobbe ut i fra som har det formelle koordineringsansvaret i en sak (dvs. barnevern, politi eller NAV).

I en undersøkelse, gjennomført blant MR og IR om samarbeid, kompetanse og koordinering i enkeltsaker, kommer det frem at de ulike hjelpeinstansene har behov for mer kompetanse om problematikken og at de kan bli flinkere til å bruke hverandres kompetanse. Det kommer også frem at mange MRer oppfatter seg selv som koordinator i en del av de sakene de har arbeidet med. Dette er en utfordring fordi det kan bety at andre instanser i noen saker fraskriver seg ansvar. Mange MRer peker også på at det i noen av de litt mindre alvorlige sakene vil være utydelig hvem som skal ha/bør ha koordineringsansvaret. Dette vil være en utfordring når MRer trekkes ut av skolen.

Godt samarbeid fordrer kompetanse og kjennskap til ulike instansers lovpålagte ansvar, slik at man vet når en sak skal meldes til politi eller barnevern, og når og hvilke andre instanser som er relevante å kople inn når stilt overfor en ungdom som har sammensatte utfordringer knyttet til æresrelatert vold. Kompetanse om problematikken er også en forutsetning for å forstå alvoret i en situasjon, slik at man kan gripe inn tidlig før situasjonen har tilspisset seg og den utsatte allerede er tatt med til utlandet for å tvangsgiftes. Kompetansen hos de viktigste samarbeidspartnerne beskrives av MR/IR som varierende og de har mange eksempler på situasjoner der de mener den utsatte ungdommen ikke er blitt tatt på alvor av ansatte i barnevernet eller NAV.

IRer og MRer har erfart at det er gjennom praksis og samarbeid i konkrete saker man får kompetanse, og at slike prosesser representerer en gjensidig kompetanseheving. Dette kommer tydeligst frem på de stedene der MR inngår i et større formalisert lokalt samarbeid eller nettverk slik som i Stavanger, Drammen eller Bydel Stovner. Samarbeid mellom IR og hjelpeapparatet i Norge, og med sentrale og lokale myndigheter i utlandet, samt ulike organisasjoner og "shelters", har også vært avgjørende for at IR har kunnet bistå personer utsatt for æresrelatert vold utenfor Norges grenser. Nettverksbygging og samarbeid har derfor utgjort en viktig del av IReenes arbeid i 2010.

I Kompetanseteam mot tvangsekteskap sitt mandat legges det vekt på at kompetanseteamet skal bidra til å styrke samarbeid på tvers av etater. Kompetanseteamet oppfordrer til tverretattlig samarbeid i enkeltsaker og har bidratt til å etablere samarbeid mellom ulike deler av førstelinjen i enkeltsaker gjennom direkte å delta med råd – og veiledning i forhold til samarbeidsteam.

Saker fra ulike land og områder

Ved årsskiftet 2009/2010 ble det satt i gang et arbeid i Forebyggingsenheten for å trekke sammen erfaringer fra arbeidet med enkeltsaker som omhandler personer med opprinnelse fra de landene og områdene IReene dekker. Anonymiserte saksbeskrivelser fra MR og IR ble gjennomgått og sammenstilt med tanke på å avdekke betydningen av

en del bakgrunnsvariabler, som hvor i landet familien har sin opprinnelse, botid i Norge, oppholdsgrunnlag, utdanningsnivå, sosioøkonomiske forhold med mer. Målet med dette arbeidet har vært å avdekke eventuelle særtrekk ved saker fra bestemte områder, og å se på forskjeller og likheter mellom saker som involverer personer fra ulike opprinnelsesland, med tanke på gode grep og anbefalinger i arbeidet med enkeltsaker. Gjennomgangen avdekket ikke noen tydelige mønstre.

Arbeidet i landgruppene har først og fremst synliggjort viktigheten av transnasjonal kompetanse i hjelpeapparatet i Norge. For å kunne håndtere saker vedrørende tvang, kontroll og æresrelatert vold er det nødvendig å ha grunnleggende kunnskap om æreskultur/æresbegrep og vite hvor man kan henvende seg for å få mer konkret landspesifikk informasjon. Arbeidet i landgruppene har bidratt til å bygge opp kompetansen både om lovgivning, ekteskapstradisjon og praksis i de ulike opprinnelseslandene, og om utenriksstasjonenes handlingsrom i denne typen saker. Dette har vært en viktig arena for erfaringsutveksling mellom MRene og IRene. Arbeidet har også bidratt til å få opp problemstillinger som det er nødvendig å jobbe videre med, f.eks. forholdet mellom gjennomførte tvangsekteskap og religiøse avtaler om ekteskap, psykisk utviklingshemmende og tvangsekteskap, samt problematikken rundt barn som etterlates mot sin vilje i utlandet. Arbeidet med å innhente og systematisere erfaringer fra de ulike landene som IRene dekker, videreføres i 2011.

Det forebyggende arbeidet

Ved å komme i tidlig inngrep med ungdom er muligheten for å forebygge tvangsekteskap større. Dette fordrer at skoler og utenriksstasjoner har kompetanse og virkemidler, og at de unge selv har bevissthet og kunnskap, slik at de vet hvor de kan henvende seg og hva de kan gjøre hvis de er utsatt for ekstrem kontroll, frykter tvangsekteskap eller annen æresrelatert vold. For å bidra til dette har en rekke tiltak vært gjennomført i 2010.

Rutiner i arbeid mot tvangsekteskap

IMDi utviklet i 2009 rutiner for skolenes arbeid mot tvangsekteskap, som kan tilpasses lokale forhold. I 2010 har MRene arbeidet for at skolene der de er utplassert skal vedta og ta i bruk rutinene, slik at alle vet hvem som skal gjøre hva hvis en elev forteller om utfordringer knyttet til æresrelatert vold, eller man ser signaler som kan tyde på dette.

16 av 26 skoler har vedtatt å ta rutinene i bruk, 10 har dette til vurdering. Implementeringen er avhengig av at skolene har ressurser og vilje til å sikre god forankring etter endt prosjektperiode. Målet er at alle skoler med MR skal implementere rutinene.

IMDi har bidratt aktivt i oppdateringen av UDIs veileder for utenriksstasjonene (p.t. på høring). Samtidig har IMDi utarbeidet supplerende retningslinjer og rutiner for å avdekke og håndtere enkeltsaker på den enkelte utenriksstasjon, i samarbeid med ansatte på utenriksstasjonene. Rutinene er oversatt til engelsk. Tilbakemeldinger fra ambassadenes ansatte er at rutinene er et viktig verktøy i arbeidet mot tvangsekteskap.

Oppfølgingsavtaler

Ved frykt for tvangsekteskap i forbindelse med reise til utlandet anbefales det i IMDis forslag til rutiner i arbeid mot tvangsekteskap, at det inngås en avtale om oppfølging i forbindelse med utenlandsoppholdet. Det ble inngått til sammen 24 slike avtaler før

sommerferien i 2010. Intervju av MRer viser at de aller fleste av oppfølgingsavtalene som ble inngått, innebar at en melding til politi eller barnevern ville bli utløst dersom eleven ikke kom tilbake til Norge på det tidspunktet som ble oppgitt i oppfølgingsavtalen. Videre gikk svært mange avtaler ut på at elev og MR skulle ha kontakt under utenlandsoppholdet. Denne kontakten viste seg som oftest mulig å ha, men har vært styrt av elevens muligheter til å kommunisere på e-post eller mobiltelefon. Elevene har gitt uttrykk for at dette har vært bra for dem, at det har gitt en opplevelse av å ikke være så alene. I enkelte saker har de ønsket råd fra MR om hvordan forholde seg til situasjoner som er oppstått. I noen tilfeller har eleven hatt kontakt med IR under sitt utenlandsopphold. Alle de 24 det ble inngått oppfølgingsavtale med før sommerferien kom tilbake til Norge til forventet tid. Evaluering av rutinen generelt og av oppfølgingsavtalene spesielt viser at disse er nyttige både som forebygging og som samtaleverktøy i konkrete saker.

Hjelp til hjemreise

Unge som trenger hjelp når de er i utlandet kan i enkelte tilfeller få bistand fra norske myndigheter. Siden sommeren 2008 har 24 personer fått hjelp til hjemreise fra utenriksstasjoner hvor IMDi har integreringsrådgivere. 5 personer har fått assistanse til hjemreise i 2010. 3 av sakene var i kategorien gjennomført tvangsekteskap, 2 i kategorien etterlatt i utlandet. Kompetanseteamet har bistått med retur til Norge i til sammen 7 saker.

Hver av disse redningsaksjonene har vært ytterst risikable både for den som skal reddes ut og for de som har stått for hjelpen. Derfor advares ungdom som uttrykker bekymring i forkant av en reise, mot å dra. Der man faktisk har klart å hjelpe noen som vil unnsnippe tvangsekteskap og vold, har dette nesten alltid skjedd ved hjelp av medspillere i landet der jenta eller gutten oppholder seg. I 2010 har det vært 2 saker der utenriksstasjonen mislyktes i å assistere personer hjem. Disse var begge personer som var etterlatt i utlandet.

IMDi har siden 1. januar 2010 administrert refusjonsordningen for hjelp til retur for ungdom etterlatt i utlandet på grunn av problematikk knyttet til tvangsekteskap eller kjønnslemlestelse. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap gjør den faglige vurderingen av henvendelser som gjelder hjelp til retur. To personer fikk hjelp til retur gjennom refusjonsordningen i 2010, i samarbeid med utenriksstasjoner med IRer.

Forebyggende prosjekter og tiltak

MR og IR har i 2010 arbeidet med til sammen ca. 60 prosjekter og tiltak, der målet har vært å forebygge tvangsekteskap. Under følger et lite utvalg:

Bildeteater og forumteater

I samarbeid med HiO/UiO gjennomførte MR og Hellerud videregående skole en ukes teaterprosjekt for alle elevene på VG 1 høsten 2010. Sammen med dramastudentene ved HiO, jobbet de med bildeteater og forumteater.⁶ Teaterformen innebærer stor involvering av publikum, og skal virke bevisstgjørende og holdningsendrende. Temaene de jobbet

⁶ Forumteater er en av teaterformene i De Undertryktes Teater (DUT), som den brasilianske teaterfornyeren Augusto Boal er opphavsmannen til. Augusto Boal var opptatt av å bruke teater for å motarbeide undertrykking. Han utviklet tre teaterformer: Bildeteater, Forumteater og Usynlig Teater. DUT utgjør et omfattende system av metoder, teknikker og teaterformer som kan anvendes på indre og ytre, og på individuell og kollektiv undertrykkelse

med var utfordringer ved å være minoritetsungdom i Norge, familierelasjoner, retten til å velge selv, med mer. Prosjektet skapte stort engasjement både blant elever og lærere og bidro til å skape tilhørighet og fellesskap.

Praktisk filosofi

Prosjektet hadde som målsetting å undersøke om praktisk filosofi kan være en egnet tilnærming i flerreligiøst og flerkulturelt arbeid. Prosjektet samlet 10 elever med ulike religiøse og kulturell bakgrunn til dialogmøter for refleksjon rundt ulike allmennmenneskelige temaer – for eksempel hva er et menneske? Hva er lykke? Hva gjør oss til forskjellige individer, og menneskerettigheter sett i forhold til ulike religioner? En test i forkant og etterkant av tiltaket viste at dialoggruppene hadde bidratt til holdningsendring og bevisstgjøring hos ungdommene som deltok.

Retten til å ta egne valg

MRene ved Ulsrud videregående skole har vært primus motor i utarbeidelsen av en lærerveiledning om tvangsekteskap. "Retten til å ta egne valg – En lærerveiledning" kommer med forslag til hvordan temaet kan tas opp i undervisningen og er et samarbeidsprosjekt mellom Ulsrud, VOX Nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk og IMDi. Opplegget har i 2010 vært presentert på en rekke seminarer og er utprøvd i flere klasser ved Ulsrud. Opplegget er under utprøving ved 10 andre skoler (også ungdomsskoler). Evalueringen skjer fortløpende. Resultatene så langt er gode. Utprøvingen på Ulsrud i 2010 har vist at opplegget lett lar seg integrere i flere fag ved ulike utdanningsprogrammer. Opplegget er her forankret i skoleledelsen og er blitt en integrert del av undervisningen på alle trinn ved skolen. Utprøvningsarbeidet ved flere skoler videreføres i 2011 som en del av FORs formidlings- og forankringsarbeid. Ny revidert utgave skal ferdigstilles, trykkes opp og gjøres tilgjengelig på nettet i 2011.

Foreldredialog

Som ledd i utprøvingen av tiltak og metoder i arbeidet med foreldredialog har mange av MRene i 2010 gjennomført arrangementer som foreldrekurs, temakvelder og språkhomogene foreldremøter. Temaene favner vidt, fra dialogmøter om hvilke utfordringer du møter som tenåringsforelder i Norge, til samlinger der målet har vært å gi deltakerne økt kunnskap om det norske utdanningssystemet. Erfaringen fra dette arbeidet er at et godt skole-hjem samarbeid om rene skolefaglige temaer kan bidra til at flere foreldre opparbeider seg tillit til skolen. En slik tillit er nødvendig for også å kunne ta opp vanskelige tema og samarbeide om utfordringer som en del ungdommer i familier med minoritetsbakgrunn står overfor. Arbeidet med foreldredialog er dokumentert i en artikkel og i tiltaksbeskrivelser som er lagt ut på imdi.no. Materialet gir tips og ideer til andre som ønsker å starte et slikt arbeid.

Jentegrupper

I 2010 hadde ti MRer jentegrupper i aktivitet på sine respektive skoler. Målet med jentegruppene har vært å skape en arena for dialog, bidra til refleksjon og kunnskap om relevante temaer, herunder frihet og tvang, samt å bidra til bevisstgjøring om egne valg og rettigheter. MRenes erfaringer er at forankring og samarbeid med skolens ledelse og øvrige ansatte er viktig for å lykkes. Når selve gruppen er etablert, er det viktig med faste rammer og struktur. Elevenes medbestemmelse er avgjørende for å skape god gruppedynamikk. Elevenes tilbakemeldinger er bl.a. at de har blitt tryggere på seg selv og sine rettigheter. Flere melder om et bedre skolemiljø, og minoritetsrådgivere opplever at flere av jentene tør å spørre om hjelp i ettertid. Metodene som ble benyttet i

forbindelse med MRenes arbeid med jentegrupper er samlet og systematisert i en egen rapport med tilhørende "verktøykasse", til bruk for IMDi-ansatte og andre som skal gå i gang med jentegrupper, eller som vurderer dette. Dette vil bli lagt ut på IMDi.no så snart den er ferdig.

Forebyggende tiltak i regi av IR

En viktig del av integreringsrådgivernes arbeid er å utvikle nettverk og etablere samarbeid med aktører som kan bistå i arbeidet mot tvangsekteskap og relaterte problemstillinger i områder i landet/regionen der de tjenestegjør. I tillegg til å kunne bistå i enkeltsaker er dette nettverksarbeidet også et forebyggende arbeid. Nettverkene består bl.a. av lokale og internasjonale organisasjoner. Noen steder er det inngått samarbeid mellom utenriksstasjonen og lokale organisasjoner. Andre steder er nettverkene "løse". Vi trekker her frem noen av de avtalene som samarbeid som er inngått i 2010 og andre endringer:

Samarbeid med organisasjoner

Ambassaden i Amman har inngått to nye avtaler med lokale irakiske organisasjoner:

Al Amal, som skal etablere såkalte "Family Support Centres" i Bagdad og Basra for å gi juridisk, psykososial og medisinsk hjelp til ofre for vold i nære relasjoner. Organisasjonen har mottatt 1 mill. kr fra ambassaden til dette.

Womens Leadership Institute som driver såkalte "Listening Centres" i Bagdad, Basra, Najaf, Suleimaniya og Erbil. Sentrene tilbyr juridisk og psykososial hjelp til ofre for vold i nære relasjoner. Organisasjonen har mottatt 1,5 mill. kr fra ambassaden til dette. Det er etablert en referansegruppe for dette prosjektet. I denne gruppen sitter blant andre tre norske representanter: Leder av Oslo krisesenter, en representant fra Kirkens Nødhjelp/Likestillingsombudet, samt en MR.

Begge organisasjonene vil avlegge et besøk i Norge i løpet av 2011.

Unicef og Kirkens Nødhjelp har implementert et UD støttet prosjekt i 2010 i Irak som blant annet har gjennomført opplæringstiltak i skolen om æreskriminalitet og tvangsekteskap, utarbeidet materiell om problematikken og formidlet informasjon om vold mot kvinner og tvangsekteskap med mer. Prosjektet er avsluttet og vil ikke bli videreført i 2011.

I tillegg mottok Norsk Folkehjelp og deres irakiske samarbeidspartner People's Democratic Association 655 000 kr fra IMDi (post 71) til arbeid mot tvangsekteskap i de kurdiske områdene. Arbeidet har blant annet bidratt til at flere innflytelsesrike mullaer i desember 2010 offentlig gikk ut og tok klart avstand fra tvangsekteskap.

Kulturorientering

IR ene erfarer at det er krevende å gi god og forståelig informasjon om ekteskaps- og familiemønstre, tradisjoner og lovgivning i Norge til personer som vurderer opphold i Norge. IR i Nairobi har både i 2009 og 2010 gitt kulturinformasjon tilpasset somaliske søkere til familieinnvandring som har vært til intervju ved ambassaden, og har gode erfaringer med dette.

Norskopplæring, samfunnsfag og likestilling

Gujrat University (UoG) har hatt et samarbeid med CulCom prosjektet ved UiO som ble avsluttet i 2009. Ambassaden har hatt flere møter med UoG i 2010 om mulige rammer for et nytt institusjonssamarbeid om en språkopplæringsenhet med samfunnsfag. Målgruppen for et slikt kursopplegg i Gujrat vil blant annet være søkere til familieetablering som utgjør om lag 500 i året og blant pakistanere som har forretninger og/eller familie i Norge. I tilknytning til arbeidet med institusjonssamarbeidet har IR holdt en forelesning om ekteskapspraksiser og IMDi's erfaringer med arbeidet mot tvangsekteskap og andre relaterte spørsmål. IMDi mener at et institusjonssamarbeid mellom UoG og en tilsvarende norsk institusjon om opprettelse av kurs/enhet for norskopplæring, samfunnsfag og likestilling, vil være viktig i det forebyggende arbeidet mot tvangsekteskap og relaterte problemstillinger.

Arbeid med informasjon og kompetanseheving

Manglende omsorg og ekstrem kontroll i oppveksten kan være signal om at tvangsekteskap også kan bli en del av problematikken. Særlig lærere og andre ansatte i skolen bør være vare for disse mekanismene, og kjenne til de vanligste reaksjonsmønstrene og tegnene på omsorgssvikt. Det å se unge som kan være i faresonen er en viktig kompetanse, i tillegg til kunnskap om æresbegrepet i ulike kulturer.

IMDi/Forebyggingsenheten formulerte spørsmål som ble tatt inn i en kartleggingsundersøkelse som Utdanningsetaten rettet mot rektorer i ungdomsskoler og videregående skoler i Oslo i oktober 2010. Resultatene er positive: 81,8 % svarer at rådgiverne på skolen har kunnskap om æresrelatert vold, kontroll og tvang, herunder tvangsekteskap. 56,1 % svarer at rådgiverne har erfaring med å håndtere slike saker. 50 % svarer at skolen har gode rutiner for å identifisere og håndtere tvangsekteskap. En ny, tilsvarende undersøkelse vil kunne si noe om endringer når det gjelder kompetanse og rutiner. Dette kan bli aktuelt i 2011.

MR/IR har gjennomført til sammen 421 kompetansetiltak for ansatte på utenriksstasjoner, i skolene, for elever og målgrupper utenom rådgivernes arbeidsplasser, som førstelinjen og lokale organisasjoner/foreninger. Forebyggende tiltak for elever, som jente/guttegrupper og rollespill har blitt videreført, på lik linje med foreldremøter/kurs for minoritetsforeldre, for å styrke kompetansen i samarbeidet skole/hjem. Tilbakemeldingene på disse tiltakene er at de er svært nyttige.

I Buskerud har MRene i Drammen, sammen med fylkeskommunen, gjennomført et kompetanseprogram ved samtlige videregående skoler, hvor også rådgivere fra ungdomsskoler deltok. Forankringen i fylkeskommunen har gitt en gjennomslagskraft som blir viktig for det videre arbeidet mot tvangsekteskap.

Disse tiltakene bidrar til økt kunnskap og bevissthet om tvangsekteskap blant ansatte og elever i skolene, og blant foreldre. Tiltakene bidrar også til bedre samordning med hjelpeapparatet i enkeltsaker.

På utenriksstasjonene har IRene løpende samarbeid med øvrige ansatte om konkrete saker, som har bidratt til økt kunnskap og bevissthet om tvangsekteskap i behandlingen

av familiegjenforenings- og visumsaker, samt i utenriksstasjonenes likestillings- og menneskerettighetsarbeid.

Kompetanseteam mot tvangsekteskap har holdt 36 foredrag/innlegg om tvangsekteskap og æresrelatert vold for ca. 1650 personer i 2010. Deltakere i opplæringstiltakene har vært blant annet politi, barnevern, sosionomer ved sykehus, rådgivere og lærere i videregående skole, ungdomsskole og voksenopplæring, elever i introduksjonstilbud, flyktningtjenesten, asylmottak, krisesentra, frivillige organisasjoner og tverrkulturelle kvinnegrupper. I tillegg har kompetanseteamet deltatt i tverretatlige nettverksgrupper og evalueringseminarer hvor håndtering av enkeltsaker har blitt drøftet anonymt.

Informasjon på ambassadenes hjemmeside

Ambassaden i Amman har laget en egen hjemmeside om tvangsekteskap, oversatt til arabisk og sorani. Siden er knyttet til det norske ambassadekontoret i Irak www.norway-iraq.org ^[1] Det jobbes med å legge ut tilsvarende informasjon på hjemmesiden til Norges ambassade i Islamabad. Informasjonen er myntet både på personer som er tvangsgiftet eller som frykter dette, på hjelpeapparatet i Norge, samt journalister.

Lørdagsrevyen og andre medieinnslag

Lørdag 25. september var det et større innslag viet tvangsekteskap med fokus på sommerferien. En person MR og IR hadde assistert hjem ble intervjuet, og seerne fikk et godt innblikk i hva slike saker kan handle om, og hvor avgjørende det hadde vært at MR og hjelpeapparatet i Norge samarbeidet med IR i denne saken. MR og IR ble også intervjuet.

IMDis rådgivere har gitt ytterligere 6 intervjuer i media i 2010, og skrevet én artikkel/kronikk.

Forebyggingsenheten og Kompetanseteamets representanter mottar mange henvendelser fra presse og media i ulike deler av landet og har bidratt med innspill der det har vært aktuelt.

Samarbeidsseminar med Utdanningsdirektoratet

For å sette fokus på skolens ansvar og rolle i videreføring av arbeidet mot tvangsekteskap, samt øke kompetansen, arrangerte IMDi og Utdanningsdirektoratet et samarbeidsseminar i september som samlet 130 rådgivere, skoleledere og ansatte i IMDi. Det transnasjonale perspektivet ble presentert i lys av IRer og MRers erfaring, samt av en journalist og menneskerettighetsforkjemper fra Jordan. Forebyggende tiltak som er blitt satt i verk på skolene for å øke bevisstheten om tvangsekteskapsproblematikken ble presentert, inkl. lærerveiledningen utviklet av IMDi, i samarbeid med Ulsrud skole og VOX nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk.

Nordisk konferanse

IMDi arrangerte en nordisk konferanse for erfaringsutveksling om tvangsekteskap i Drammen den 10.11.2010, med bidragsyttere fra Danmark, Sverige og Storbritannia, i tillegg til Norge. Målgruppen for konferansen var kommunale, fylkeskommunale og statlige sektorer. Konferansen hadde 135 deltakere.

^[1] http://www.norway-iraq.org/Kvinner_og_likestilling/

To brosjyrer

Sammen med Bufdir og UDI har IMDi bidratt i utarbeidelsen av to brosjyrer - en rettet mot ungdom og en rettet mot foreldre. De egner seg for utdeling som ledd i informasjonsarbeid på ambassader, skoler og andre steder der målgruppen kan nås. I brosjyrene blir eksempler på situasjoner og motsetningsforhold mellom foreldre og deres ungdommer presentert, og det er formulert en rekke spørsmål i tilknytning til dette som gjør at brosjyrene også vil være nyttige i samtalegrupper, undervisning med mer.

Konklusjon

2010 har vært et år preget av stor aktivitet både når det gjelder håndtering av enkeltsaker og det forebyggende arbeidet. Sammenliknet med 2009 har det vært noe nedgang i antall nye saker til MRene og IRene. Vi ser at MR/IRs andel saker om ekstrem kontroll fortsatt er høy på 30 %, mot 3 % av Kompetanseteamets saker. Tallene forsterker hypotesen fremmet i 2009, at minoritetsrådgiverordningen er et viktig lavterskeltilbud som gjør at elever i faresonen fanges opp tidligere. Dette understreker betydningen av skolen som arena, både for å fange opp alvorlige saker som må sluses videre i hjelpeapparatet og for å drive forebyggende arbeid.

Kompetanseteam mot tvangsekteskap er et nasjonalt team og har hatt en stor økning i antall henvendelser i 2010. Kompetanseteamet har mottatt henvendelser fra førstelinjetjenesten i 18 av landets 19 fylker, noe som kan tyde på at kunnskapen om og oppmerksomheten rundt tvangsekteskapsproblematikken er økende i førstelinjetjenesten i hele landet. Det har også vært en økning i at personer over 18 år som ikke har oppfølging gjennom skoler eller andre deler av førstelinjetjenesten har tatt direkte kontakt og bedt om råd og veiledning.

Til sammen 7 personer har fått assistanse til hjemreise i 2010. Godt samarbeid mellom hjelpeapparatet i Norge og utenriksstasjonen har vært en viktig forutsetning for å få dette til. Hver av disse redningsaksjonene har vært ytterst risikable både for den som skal reddes ut og for de som har bistått. Vi opprettholder derfor tidligere anbefalinger om å advare ungdom som uttrykker bekymring i forkant av en reise, mot å dra. Når en person befinner seg i utlandet og ber om hjelp, er det begrenset hva norske myndigheter kan gjøre, selv om personen er norsk statsborger.

IMDis arbeid har bidratt til å sette søkelyset på flere problemstillinger som blir fulgt opp i form av følgende FOU-prosjekter: 1) "Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll", (rapport vil publiseres i begynnelsen av 2011) 2) "Levekår, familiepraksis og likestilling blant unge med ulik grad av innflytelse over valg av ektefelle" (rapport vil publiseres sommeren 2011), 3) "Dialog som metode i arbeidet med å forebygge og håndtere saker om religiøse ekteskap, saker om "ekstrem kontroll" og andre former for æresrelatert vold", og 4) "Hvordan se og bistå unge som er utsatt for æresrelatert ekstrem kontroll?" (begge rapporter vil publiseres mot slutten av 2011). Dette kommer på toppen av den kunnskapen IMDi selv dokumenterer, og som publiseres løpende på imdi.no og gjennom andre kanaler.

Tidlig inngripen øker muligheten for å forebygge tvangsekteskap. Dette fordrer at skolen har kompetanse og virkemidler og at de unge selv har bevissthet og kunnskap, slik at de vet hvor de kan henvende seg og hva de kan gjøre hvis de er utsatt for ekstrem kontroll, frykter tvangsekteskap eller annen æresrelatert vold. IMDi har i 2010 vektlagt forankring

og overføring av kompetanse til våre samarbeidspartnere i skolen og i utenrikstjenesten. En rekke formidlingstiltak og kompetansehevningsprosjekter har vært gjennomført i 2010. Rutiner for håndtering av saker er vedtatt og implementert ved de fleste skoler og utenriksstasjoner. MR og IR har arbeidet med om lag 60 prosjekter og tiltak der målet har vært å forebygge tvangsekteskap. Innen utgangen av 2011 skal skoler og utenriksstasjoner hvor MR og IR er utplassert, ha kompetanse, rutiner og virkemidler for å forebygge, avdekke og håndtere tvangsekteskapsaker. Dette arbeidet er i rute.